

გონივრული ინვესტირების პრინციპები პრაქტიკაში

ქეთი გუჯარაიძე
მწვანე ალტერნატივა

11 ივლისი, 2015

- 2014 წლის აპრილში, გამოქვეყნდა მსოფლიო ბანკისა და UNCTAD-ის (United Nations Conference on Trade and Development) ერთობლივი კვლევა, სადაც გაანალიზებულია **ფართომასშტაბიანი სასოფლო-სამეურნეო საინვესტიციო პროექტების განხორციელების პრაქტიკული შედეგები.**
- 2012-2013 წლებში, კვლევისათვის შესწავლილ იქნა აფრიკისა და სამხრეთ აზიის **13 ქვეყანაში** განხორციელებული **39** მსხვილმასშტაბიანი, განვითარებული („მომწინდებული“) სასოფლო-სამეურნეო საინვესტიციო პროექტი
- შეფასდა, რამდენად აკმაყოფილებს ამ პროექტების ფარგლებში გამოყენებული პრაქტიკა გონივრული ინვესტირების პრინციპებს
- მიზანი - დადგენილიყო მსხვილმასშტაბიანი სასოფლო-სამეურნეო საინვესტიციო პროექტების **დადებითი და უარყოფითი ზეგავლენის ხასიათი**

კვლევის შედეგები:

1. ინვესტირების საწყისი ეტაპები
2. ინვესტიციების ფინანსური და ოპერაციული ეფექტურობა
3. ინვესტიციათა სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები
4. მინაზე უფლებები და მასზე ხელმისაწვდომობა
5. გარემოზე ზეგავლენა

1. ინვესტირების საწყისი ეტაპები

ადგილობრივ თემებთან კონსულტაცია და დიალოგი (1)

- მინის სწრაფად შექმნის სურვილის გამო, კონსულტაციის პროცესის შეკვეცამ, გრძელვადიანი უარყოფითი ზეგავლენა იქონია როგორც ბიზნესზე, ისე ადგილობრივ თემებზე.
- დაინტერესებულ პირებთან კონსულტაციები უფრო ეფექტური მაშინ იყო, როდესაც კონსულტაციის პროცესს ინვესტორები უძღვებოდნენ, ადგილობრივი და ეროვნული ხელისუფლება, ასევე, დამოუკიდებელი მხარეები, მათ შორის, სამოქალაქო საზოგადოების წარმომადგენლები კი, ზედამხედველობდნენ პროცესს.
- სახითათო მდგომარეობა იქმნებოდა, როდესაც კონსულტაციების პროცესი მთლიანად მასპინძელი ქვეყნის მთავრობის ხელში იყო

ადგილობრივ თემებთან კონსულტაცია და დიალოგი (2)

- არადამაკმაყოფილებელი შედეგებით დასრულდა კონსულტაციები, რომელთა ჩატარება მთლიანად შესამე მხარეს, მაგ., მინის საკითხებზე მომუშავე ორგანიზაციებს/პირებს მიენდო
- ნაკლოვანება - ინვესტორები მხოლოდ იმ ადამიანებთან მართავდნენ კონსულტაციებს, რომელთა განსახლება იგეგმებოდა, ან რომელთაც კანონიერი უფლება ჰქონდათ მინაზე.

ადგილობრივ თემებთან კონსულტაცია და დიალოგი (3)

- კონსულტაციის პროცესი სრულყოფილი და სათუძვლიანია მაშინ, როდესაც პროცესის დანაწევებისას დაშვებულია იმის შესაძლებლობა, რომ მთელი საპროექტო მინა უკვე გამოიყენება სხვადასხვა მიზნით; ასევე, დასაშვებია, რომ ადგილს ჰქონდეს სულიერი მნიშვნელობა ადამიანთა გარკვეული ჯგუფისთვის.
- კონსულტაცია ეფექტური იყო მაშინ, როდესაც პროცესი ინვესტორსა და ადგილობრივ მოსახლეობას (და მათ წარმომადგენლებს) შორის შეთანხმების დადებით დასრულდა.
- სადავო საკითხების განხილვისა და მოგვარების მექანიზმის არსებობა ინვესტორთა ანგარიშვალდებულების უზრუნველყოფის აუცილებელი წინაპირობაა (საუკეთესო მაგალითები - კომიტეტები).

საინვესტიციო პროექტის ბუნებრივ და სოციალურ გარემოზე ზეგავლენის შეფასება (1)

- უმეტესობამ ჩაატარა ბსგმ კვლევები მასპინძელი ქვეყნის ან ან რაიმე მასერტიფიცირებული ორგანოს მოთხოვნით, მაგრამ ხშირად, მხოლოდ ფორმალურად - რათა შესაძლებელი ყოფილიყო საქმიანობის დანაწევა; ამ შეფასებებს მათ საქმიანობაზე, ბიზნესზე ზეგავლენა არ მოუხდენია.
- შეფასების ანგარიშებში მოცემული ვალდებულებები პრაქტიკაში არ სრულდებოდა (რას ხშირად თავად ინვესტორისთვის სრულდებოდა ცუდად)
- 39 პროექტიდან რვა შემთხვევაში, ბსგმ კვლევა ინვესტორის ნაცვლად, შეფასება მთავრობამ, მინის საკითხებზე მომუშავე ორგანიზაციებმა ან თავდაპირველმა ინვესტორებმა ჩაატარეს (შეფასებები არარეალისტური, ზედმეტად ოპტიმისტური იყო).

საინვესტიციო პროექტის ბუნებრივ და სოციალურ გარემოზე ზეგავლენის შეფასება (1)

- სოციალურ და ბუნებრივ გარემოზე ზემოქმედების შეფასება უფრო ეფექტური იყო მაშინ, როდესაც მას თავად პროექტის ინვესტორი ატარებდა
- ეფექტურობისთვის, მნიშვნელოვანია, რომ მთავრობამ მუდმივი მონიტორინგი და კონტროლი გაუწიოს შეფასების ანგარიშით აღებული ვალდებულებებისა და კანონმდებლობით გათვალისწინებული მოთხოვნების მესრულებას
- თინანსური და დროითი „წნეხის“ შესასუსტებლად, გარემოს დაცვაზე პასუხისმგებელი უწყებები წინასწარ ატარებენ ე.წ. „რისკების სტრატეგიულ შეფასებას“ („გარემოზე ზემოქმედების სტრატეგიულ შეფასებას“) რეგიონულ ან ეროვნულ დონეზე

გამჭვირვალობა და ინფორმაციის საჯაროობა (1)

- სასოფლო-სამეურნეო ინვესტიციებთან დაკავშირებული საჯარო ინფორმაცია არასაკმარისია
- ხშირ შემთხვევაში, პროექტების შესახებ ფართო საზოგადოებისთვის არაფერია ცნობილი, დასახელების გარდა
- განსაკუთრებით მწირია ინფორმაცია მიწის შექმნის პირობებისა და პროცესის, ასევე, უცხოური ინვესტიციის მოზიდვისთვის ხელშემწყობი პირობების ხასიათის და სხვა დეტალების შესახებ
- ზოგჯერ ინფორმაცია განთავსებულია სპეციალურ ვებ-გვერდებზე, მაგრამ ინფორმაცია არასრული და მოძველებულია

გამჭვირვალობა და ინფორმაციის საჯაროობა (2)

- უმეტეს შემთხვევაში, ინვესტორები გაურბიან უფრო მეტ გამჭვირვალობას იმის შიშით, რომ ინფორმაციას თავად ინვესტორის/პროექტის წინააღმდეგ გამოიყენებენ
- ძალზე მწირი იყო ფინანსურ ასპექტებთან და ოპერირებასთან დაკავშირებული ინფორმაცია, ეს განსაკუთრებით ეხებოდა გადახდილ გადასახადებს
- ინვესტორების მოქმედებებისა და განზრახვების ბუნდოვანებამ, ადგილობრივ თემებში შიში და უკმაყოფილება გააღვივა, რამაც თავის მხრივ, უარყოფითი ზეგავლენა იქონია საინვესტიციო პროექტებზე

საინვესტიციო პროექტების წინასწარი გაცხრილვა (1)

- ხშირად „სკრინინგი“ ზედაპირულ ხასიათს ატარებდა და პოტენციურ ინვესტორთა მიერ ბიზნეს-გეგმების წარდგენით შემოიფარგლებოდა
- იქ, სადაც შერჩევის პროცესი, პრაქტიკულად, დაურეგულირებელი იყო, ამუამად, მთავრობები ცდილობენ გადახედონ მინის გასხვისების პროცესს, ვინაიდან, როგორც აღმოჩნდა, ინვესტორები ვერ ასრულებენ ხელშეკრულებებით ნაკისრ ვალდებულებებს
- მასპინძელი ქვეყნების მთავრობები ითხოვენ დახმარებას საპროექტო წინადადებების შერჩევისას

საინვესტიციო პროექტების წინასწარი გაცხრილვა (2)

სოფლის მეურნეობის სექტორში საინვესტიციო პროექტის შესახებ გადანაცვებილების მიღებისას, მთავრობებმა უნდა შეათვასონ, სულ მცირე, შემდეგი ასპექტები:

- ინვესტორის ფინანსური შესაძლებლობები
- ინვესტორის გამოცდილება სოფლის მეურნეობის სფეროში და ტექნიკური ექსპერტიზა
- ინვესტორის ადგილობრივ თემებთან ურთიერთობის გამოცდილება და უნარი
- რამდენად შეესაბამება ბიზნეს-გეგმა ადგილობრივ და ეროვნულ დონეზე დადგენილ მიზნებს და რამდენად შეუძლია პროექტს შეიტანოს წვლილი ამ მიზნების მიღწევაში

საინვესტიციო პროექტების მონიტორინგი (1)

- მთავრობების მიერ ჩატარებული სასოფლო-სამეურნეო ინვესტიციების მონიტორინგი, ხშირად შეზღუდული იყო და ძირითად ორიენტირებული იყო პროდუქტიულობის მონიტორინგზე
- კარგი ურთიერთობა ინვესტორსა და ხელისუფლების ორგანოებს შორის არ არის სისტემური და დეტალური მონიტორინგის ნაწილი
- პროექტების სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგების და გარემოზე ზეგავლენის მონიტორინგი იშვიათად ხდება.

საინვესტიციო პროექტების მონიტორინგი (1)

- მთავრობები ძალზე იშვიათად აქვეყნებენ პროექტების მონიტორინგის შედეგებს
- ზოგ ქვეყანაში საინვესტიციო პროექტები იმდენად სწრაფად განვითარდა, რომ მთავრობები ვეღარ ახერხებდნენ მათ რეალურ შეფასებას და მონიტორინგს.
- რეკომენდაცია: საინვესტიციო პროექტების შესახებ გადანაცვებილების მიღებისას, ქვეყნები უნდა დათქვინონ, აქვთ თუ არა საკმარისი ადამიანური რესურსი და ექსპერტიზა იმისათვის, რომ სრულფასოვნად შეარჩიონ პროექტების და შემდეგ ჩაატარონ სრულფასოვანი მონიტორინგი

2. ინვესტიციების ფინანსური და ოპერაციული ეფექტურობა

- გამოკვლევულთა 45%-ი ჩამორჩება გვემას ან დაგვემილ წარმადობას ვერ აღწევს;
- შესწავლილი პროექტების 55%-ი წამგებიანი იყო.
- მიუხედავად ამისა, ინვესტორთა დაახლოებით 1/3 მაინც გვემავლა დამატებით მიწის შეძენას (ყიდვას, იჯარით ან კონცესიით აღებას);
- 3 საინვესტიციო პროექტის მდგომარეობა იმდენად მძიმე იყო, რომ ინვესტორები მიწის/პროექტის მითხოვებას აპირებდნენ.

დამაბრკოლებელ ფაქტორებს შორის სახელდება:

- უცხოელთა მიერ სოფლის მეურნეობაში ინვესტირების მარეგულირებელი პოლიტიკისა და კანონმდებლობის ბუნდოვანება, გაუმჭვირვალობა და არათანმიმდევრულობა, მათ შორის, ისეთ საკითხებზე, როგორცაა მიწის შესყიდვა ან იჯარით აღება.
- მიწის ინვენტარიზაციისა და რეგისტრაციის პროგრამების განხორციელების აუცილებლობა (შეზღუდავს დავების აღებათობას)
- მთავრობებმა ინვესტორები მოატყუეს, მისცეს უფლებებით დატვირთული მიწა და დავების მოგვარებაში არ ჩაერიენ
- ფინანსების ნაკლებობა: მიწის ყიდვა იოლია, მაგრამ ფუნქციონირების დანყება - ძნელი.
- ზოგმა, უპასუხისმგებლოდ, იაფად შეძენელი მიწა სესხის უზრუნველსაყოფად გამოიყენა

გაკვეთილები

- ყველა პრობლემური საკითხის **პროგნოზირება და თავიდან აცილება შესაძლებელი იყო** პროექტების დაგეგმვის ადრეულ სტადიაზე ---- **თუ შესაფერისად ჩატარდებოდა** წინასწარი ტექნიკურ-ეკონომიკური, სოციალური და გარემოსდაცვითი კვლევები, ასევე, საზოგადოებასთან და სხვა მხარეებთან კონსულტაციები.
- როგორც წესი, პროექტი უცვლელად, ერთ დღეში არ ხდება წარუმატებელი - ამიტომ **მნიშვნელოვანია მონიტორინგი**
- დადგინდა ტენდენცია - **მცირე ინვესტიციები უფრო წარმატებულია, ვიდრე მსხვილმასშტაბიანი**. 1 000 ჰექტარზე ნაკლები ფართობის მქონე პროექტების 70% უკვე მომგებიანი იყო და ამ მასშტაბის პროექტების მხოლოდ 10% ჩამორჩებოდა დაგეგმილ გრაფიკს. 50 000 ჰექტარზე მეტი ფართობის მქონე საინვესტიციო პროექტების მხოლოდ 1/3 იყო მომგებიანი, 2/3 კი, ჩამორჩებოდა გრაფიკს.

3. ინვესტიციათა სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები

დასაქმება (1)

- დადებით შედეგებს შორის, ყველაზე ხშირად, დასაქმება სახელდება
- სამუშაო ადგილები შეიქმნა ცენტრიდან დაშორებულ ტერიტორიებზე, სადაც მანამდე ოფიციალურად დასაქმების შესაძლებლობები არ არსებობდა.
- შესწავლილი 39 საინვესტიციო პროექტის შედეგად, უშუალოდ პროექტებში, 39 000 ადამიანი დასაქმდა; შექმნილი სამუშაო ადგილებიდან, დაახლოებით ნახევარი იყო მუდმივი, ნახევარი კი, დროებითი ან სეზონური, ასევე დღიური.

დასაქმება (2)

- უმრავლეს შემთხვევაში, პროექტებში დასაქმებულები იღებდნენ უფრო მეტ ანაზღაურებას, ვიდრე, ზოგადად, ხელმისაწვდომი იყო კონკრეტულ არეალში.
- იყო შემთხვევები, როდესაც ანაზღაურება ბევრად ჩამოყვარდებოდა საარსებო მინიმუმს.
- დროებით და დღიურად დასაქმებულთა სახელშეკრულებო პირობები უფრო სუსტი იყო, ვიდრე ხანგრძლივადიანი ხელშეკრულებით დასაქმებულთა პირობები.
- რიგ შემთხვევაში, ხელშეკრულებები საერთოდ არ იდებოდა.
- არაადეკვატური ანაზღაურება და სამუშაო პირობები ადგილობრივ თემების უკმაყოფილებას იწვევდა, რაც ძაბავდა ურთიერთობას.

დასაქმება (3)

- მნიშვნელოვანია მოლოდინების მართვა - მოლოდინის შეუსრულებლობა და დაძაბულობის მიზეზი ხდება
- დასაქმებულთა შორის მიგრანტების წილი დაბალია; სულ, ყველა მესწავლილ საინვესტიციო პროექტში, მუდმივად დასაქმებული მიგრანტების რაოდენობა 3%-ზე ნაკლებს შეადგენდა. მათ, ძირითადად, მმართველობითი და საზედამხედველო თანამდებობები უკავიათ.
- დაბალკვალიფიციურ, არაკვალიფიციურ და სემონურ სამუშაოებს, თითქმის ყველა შემთხვევაში, მასპინძელი ქვეყნების მოსახლეობა ასრულებს.
- ხშირია დაძაბულობა ადგილობრივ და „ჩასულ“ ჯგუფებს შორის
- ხშირია გენდერული დისბალანსი; ამასთან, ქალები დასაქმებულნი იყვნენ ყველაზე ცუდ და არასტაბილურ სამუშაო ადგილებზე.

მენარდეთა საარსებო წყაროებისა და ბაზრებზე ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება (1)

„ნარდობის სქემებმა“ (contract farming / outgrower schemes) - ზოგადად, მონონება დაიმსახურა:

- პროდუქტის სანდო მყიდველისა და გასაღების ბაზრის არსებობა
- უკეთესი ფასები
- ტექნიკური და ტრენინგით დახმარება (განსაკუთრებით, მესამე მხარისგან სერტიფიკატების მოსაპოვებლად აუცილებელი ცოდნის მისაღებად),
- დაფინანსების წყაროებზე ხელმისაწვდომობის გასაუმჯობესება.
- „ნარდობის სქემისას“ ადგილობრივი ფერმერების ხელში რჩება მათი უმნიშვნელოვანესი აქტივი - მიწა

... მაგრამ ⇒

მენარდეთა საარსებო წყაროებისა და ბაზრებზე ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესება (1)

- ხშირად, ფასები სადავოა და არ არის სრულად ნათელი ფასწარმოქმნის მექანიზმები
- კონფლიქტის წყარო არაერთხელ ყოფილა ინვესტორი კომპანიის მიერ საფასურის გადაუხდელობა ან დაგვიანება
- პროდუქტის შეთანხმებული ფასისგან განსხვავებულ ფასად შეიძენა
- მალფუჭებადი პროდუქტის დაგვიანებით ტრანსპორტირება შენახვისა და გადამუშავების ადგილებზე და სხვ.
- „ნარდობის სქემა“, ხშირად, ხელმისაწვდომია მხოლოდ, შედარებით დიდი, შეძლებული ფერმერებისათვის

სასურსათო უსაფრთხოება (1)

- ინვესტორები აღნიშნავენ, რომ ადგილობრივთა დასაქმებით და შესაბამისად, მათი შემოსავლების ზრდით, მათ წვლილი შეაქვთ სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში ადგილობრივ დონეზე.
- პრაქტიკაში, როგორც აღმოჩნდა, ინვესტორების მიერ შექმნილი სამუშაო ადგილების საგულისხმო ნაწილი დღიური, სეზონური და არასტაბილურია; ამდენად, ასეთი სამუშაო ადგილების შექმნით შეტანილი წვლილი სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში, რა თქმა უნდა, მცირეა.
- დასაქმებულებს უნდა ჰქონდეთ ისეთი მუდმივი ანაზღაურება, რომელიც შესაძლებლებელს გახდის მათთვის და მათი ოჯახებისთვის ცხოვრების ადეკვატური სტანდარტის მიღწევას.

სასურსათო უსაფრთხოება (2)

- საინვესტიციო პროექტების განხორციელებამ შეცვალა ადგილობრივი თემების მინაზე და მინასთან დაკავშირებულ რესურსებზე ხელმისაწვდომობის სურათი, რამაც ძლიერი უარყოფითი ზეგავლენა იქონია ადგილობრივთა სასურსათო უსაფრთხოებაზე.
- ინვესტიციამ არ უნდა მოახდინოს უარყოფითი ზემოქმედება საკვების მოპოვებისა და შექმნის არსებულ გზებსა და სტრატეგიებზე.

სასურსათო უსაფრთხოება (3)

- სასოფლო-სამეურნეო ინვესტიციას მაშინ შეაქვს პირდაპირი წვლილი ეროვნულ დონეზე სასურსათო უსაფრთხოებაში, როდესაც საინვესტიციო პროექტის შედეგად, იზრდება ადგილობრივი (შიდა) მოხმარებისთვის გამიზნული საკვები კულტურების მოცულობა.
- ინვესტორთა მხოლოდ 1/3 ანარმოებდა საკვებ კულტურებს უმთავრესად შიდა ბაზრისათვის; 2/3-ს კი, მიერ ნარმოებული საკვები კულტურების ნახევარი მთლიანად მასპინძელი ქვეყნების თარგლებს გარეთ გაჰქონდა.
- უცხოელ ინვესტორთა უმეტესობა სასურსათო და არასასურსათო კულტურებს უცხოელი მომხმარებლებისთვის ანარმოებს. ადგილობრივ ინვესტორთა 65 პროცენტი პროდუქტს შიდა ბაზრისათვის ანარმოებს

სოციალური განვითარების პროგრამები და ფინანსურად ინკლუზიური ბიზნეს-მოდელები (1)

- ადგილობრივი მოსახლეობის დასახმარებლად, სულ უფრო მეტი ინვესტორი ახორციელებს სოციალურ ან სოფლის განვითარების პროგრამებს
- რამდენად მისასაღმებელია ინვესტორთა მიერ სოციალური პროგრამების განხორციელება?
- ასეთი პროგრამები შეთანხმებული უნდა იყოს ხელისუფლებასთან, რათა ისინი წინააღმდეგობაში არ მოვიდნენ სახელმწიფოს პოლიტიკასთან.
- იყო შემთხვევები, როდესაც პროგრამები არ შეესაბამებოდა ადგილობრივთა საჭიროებას

იხ. ცხრილი

ტექნოლოგიის გადაცემა

- ტექნიკური რჩევების განწევა მოსავლის გაზრდისა და დაავადებების რისკის შემცირების საშუალებებზე
- სადემონსტრაციო ნაკვეთების მონყოლა
- საირიგაციო სქემების მონყოლა და ტექნიკური მომსახურება
- უფრო ნაყოფიერი სათესლე ჯიშებით უზრუნველყოფა
- ტრენინგების ჩატარება ბიუჯეტის დაგეგმვასა და ფულადი ნაკადების მართვაში

ტენდენცია: ტექნოლოგიის გადაცემა ხშირად ინვესტორთან პირდაპირ დაკავშირებული მცირემიწიანი ფერმერებით, მენარდეებით შემოიფარგლებოდა და არ ვრცელდებოდა სხვებზე იმავე რეგიონში, ან ქვეყნის მასშტაბით.

4. მინაზე უფლებები და მასზე ხელმისაწვდომობა

უფლებები და მინაზე ხელმისაწვდომობა (1)

- ინვესტორის მიერ მინის შექმნისას ადგილობრივი თემების წინაშე აღებული ვალდებულებები არ იქნა დაცული
- განსახლების პროცესთან და პირობებთან დაკავშირებული უკმაყოფილება
- ინვესტორისთვის გამოყოფილი მინა ნაწილობრივ მოიცავდა ადგილობრივი თემების ტყეს, საკრალურ ადგილებს ან სხვა სახის დაცულ ტერიტორიებს
- ადგილობრივ თემებს არ მიეცათ უფლება ესარგებლათ იმ მინით, რომელსაც ისინი მრავალი წლის განმავლობაში ფლობდნენ და ამუშავებდნენ (ასევე წინა ინვესტორის მიერ მიტოვებული მინით), თუმცა, მათ ამ მინაზე არ ჰქონდათ ფორმალურად რეგისტრირებული უფლება

უფლებები და მინაზე ხელმისაწვდომობა (2)

- მოიალაღეების/მწყემსების საძოვრებზე ხელმისაწვდომობის შეზღუდვა; ასევე, მინის ტრადიციული გამოყენების სხვა ფორმების შეზღუდვა, მაგალითად, ველური მცენარეების შეგროვების, ნადირობის, თევზჭერისა და შუშის შეგროვების შეზღუდვა;
- გზებზე ხელმისაწვდომობის შეზღუდვა; გარკვეული არეალების გადაკვეთის უფლების შეზღუდვა, რის გამოც ადგილობრივ მოსახლეობას უნეეს ამ არეალების შემოვლა ნყალზე, ბაზრებზე ან სოციალურ სერვისებზე მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად;
- ბუნდოვანება ინვესტორის განზრახვებში, მინაზე ხელმისაწვდომობის ცვლილებასთან დაკავშირებული საფრთხეები და აქედან გამომდინარე შიში.

მინასთან დაკავშირებული დავების გადასაჭრელად სხვადასხვაგვარი მიდგომა იქნა გამოყენებული, მათ შორის:

- მინის მესაკუთრეების/მოსარგებლეების წინააღმდეგ ფორმალური სამართლებრივი პროცედურების წარმოება და სახელმწიფოს ჩარევით და მეშვეობით, განსახლება;
- კომპენსაციასა და განსახლებაზე ინდივიდუალური მოლაპარაკებების წარმოება;
- სადავო ტერიტორიის სხვა ტერიტორიით ჩანაცვლების თაობაზე მთავრობასთან მოლაპარაკებების წარმოება;
- სადავო მინის ნაკვეთების გარშემო ტერიტორიების ათვისება;
- მინის ათვისების დაწყების მცდელობა, სადავო საკითხების არსებობის და მიუხედავად.

განსახლება

პრაქტიკულად ყველა გადასახლებულმა გამოხატა განსაკუთრებული უარყოფითი დამოკიდებულება საინვესტიციო პროექტების მიმართ:

- სანაცვლო მიწაზე ნიადაგის ხარისხი
- ახალი მიწის სიმცირე და დანაწევრებულობა
- წყალსა და სოციალურ სერვისებზე ხელმისაწვდომობის შეზღუდვა
- არასათანადო ფულადი კომპენსაცია
- დასაქმებისა თუ საარსებო პირობების ცვლილებით გამონეწეული შედეგების შერბილების (ან/და მათთან ადაპტირების) პროგრამის არარსებობა
- გადასახლება შესაფერისი კონსულტაციის, მოლაპარაკებისა და კომპენსაციის გარეშე.
- მთავრობის მიერ ინვესტორის ჩართვამდე წინასწარი განსახლება - შემდგომში დაგების განეღვა

5. გარემოზე ზეგავლენა

- როგორც წესი, ინტენსიურად მოჰყავთ ორი ან სამი კულტურა, ასევე, ფართოდ იყენებენ პესტიციდებს
- მიწის და წყლის ასეთი ინტენსიური გამოყენება, ამ რესურსების გამოფიტვას და ბიომრავალფეროვნების დეგრადაციას უწყობს ხელს
- ინვესტორთა ნაწილი ატარებს გარკვეულ შემარბილებელ ღონისძიებებს, მაგრამ არასამკარისს
- გეგავლენა არაა შესწავლილი - არ ტარდება შემარბილებელი ღონისძიებები
- წყალზე ხელმისაწვდომობის შეზღუდვა და დაბინძურება
- წყლის მოხმარებაზე მონიტორინგი უკიდურესად შეზღუდულია

